

Doubravka OLŠÁKOVÁ – Jiří JANÁČ, *Kult jednoty. Stalinský plán přetvoření přírody v Československu 1948–1964*, Praha, Academia, 2018, 291 s., ISBN 978-80-200-2825-9

V rámci ediční řady *Šťastné zítřky* nakladatelství Academia jsou čtenářské veřejnosti předkládány studie, jež se zaměřují na druhou, zdánlivě nepolitickou stránku totalitních ideologií 20. století — na způsoby, jakými ideologie ovlivňovaly a prostupovaly oblasti každodenní lidské činnosti. V hledáčku této série se tak ocitá dobový vztah ke kultuře a sportu, vědecký výzkum a jeho aplikování do praxe, způsoby využívání volného času apod.

K rozšíření ediční řady přispěla i autorská dvojice Doubravka Olšáková a Jiří Janáč publikací, která je výstupem výzkumného projektu *Stalinský plán přetvoření přírody v Československu (1948–1964)*. V něm se autoři věnovali vzájemnému poměru lidské společnosti a přírody, dobovému promyšlení a korigování tohoto vztahu i jeho proměnám, jež byly určovány vědecko-technologickými, politickými i ideologickými souvislostmi po druhé světové válce. Práce je tematicky i časově vymezena spuštěním tzv. stalinského plánu přetvoření přírody v Sovětském svazu roku 1948. Sleduje jeho převzetí a aplikování v prostředí ostatních států komunistického bloku během dvou poválečných dekád až do roku 1964, kdy dochází k pozvolnému, vesměs tichému opouštění plánu a rovněž zásadnímu hodnotovému obratu směrem k promyšlení konceptů environmentalismu.

Stalinský plán přetvoření přírody propojoval marxisticko-leninský koncept dějinného směřování lidstva ke vzniku socialistické a posléze komunistické společnosti s myšlenkou proměny přírody v „životní prostředí člověka“, tzv. technosféru. Tím není míněno jen prostředí člověkem bezprostředně obývané a jeho činností ovlivňované, ale rovněž člověkem přetvářené za účelem co největšího a současně neefektivnějšího využití dostupných přírodních zdrojů. Odtud pak již chybělo jen málo k dosažení poslední vývojové fáze životního prostředí, noosféry, tedy harmonického „duševního prostředí“ Země.

V tomto kontextu zaujímal v Sovětském svazu výsadní postavení především budování velkých vodních děl (přehradních nádrží a vodních elektráren, průplavů a zavlažovacích systémů) či uskutečňování rozsáhlých zemědělských projektů. V poválečném světě rozděleném železnou oponou měly stalinské velké stavby komunismu vedle funkčního významu i nezanedbatelný propagandistický a režim legitimizující účel. Tomu napomáhal dobově typický koncept „kultu jednoty“, tedy představy o celostní transformaci člověka i přírody za účelem dosažení jejich vzájemné provázanosti. Výsledkem této symbiózy měl být udržitelný rozvoj společnosti, navázaný na efektivní čerpání zdrojů i vyrovnanou výrobu a spotřebu. To plně korespondovalo s výpady proti „imperialistickým“ neomalthusiánským teoriím, jež se na Západě dostaly ke slovu v souvislosti s populačním boomem po roce 1945.

V kontextu poválečného vývoje bylo jen otázkou času, kdy bude koncept stalinského plánu na přetvoření přírody převzat a aplikován do prostředí ostatních evropských států komunistického bloku. Právě tento proces stál v centru pozornosti autorů knihy, jak nakonec dokládá název publikace. V první řadě se tvůrci snaží o postihu hlavních rysů plánu a následného procesu jeho implementace a institucionálního zakončení v československém prostředí. Stranou nezůstávají specifika, kterých zde plán

z různých důvodů nabýval, jako např. malá geografická rozloha československého státu, která v porovnání s prostorovými možnostmi Sovětského svazu neumožňovala uskutečňování podobně monumentálních (zejména zemědělských) velkostaveb.

Rozsáhlý prostor je v publikaci věnován okolnostem přijetí stalinského plánu a proměnám jeho nazírání. To se odráží zejména v důrazu na představení institucionálního a personálního pozadí celého procesu. Zázemí k promýšlení stalinského plánu přeměny přírody bylo jak na půdě odborné, tak politické vytvořeno počátkem padesátých let. Autoři vesměs podrobně sledují ustavení, činnost i zánik Československé akademie zemědělských věd (nikoliv Komise pro přetvoření přírody coby její součásti, jak slibuje název kapitoly) nebo Komise na pomoc velkým stavbám socialismu, vzniklé na půdě ČSAV. Souběžně s nimi byla zřízena i dvojice vládních výborů, které měly uvádět do praxe budování socialistického vodního hospodářství. Šlo o Vládní výbor pro zvelebení zemědělství, lesního a vodního hospodářství, v jehož čele stál mezi lety 1953–1960 dr. Karel Růžička, a o Vládní výbor pro výstavbu. Kariéernímu růstu i pádu Karla Růžičky na počátku šedesátých let jakožto „nejvýznamnějšímu československému byrokratovi v dějinách stalinského plánu přetvoření přírody“ je věnována dokonce samostatná podkapitola. Právě na základě jeho příběhu i důkladného a informačně hutného popisu vývoje a proměn kompetencí obou vládních výborů se autoři snaží demonstrovat jakousi kontinuitu československého meziválečného a poválečného promýšlení vztahu člověka a přírody.

Roztříštění tématu, kdy je působení komisí ČSAZV, ČSAV a vládních výborů rozebíráno ve dvou různých kapitolách knihy (příčemž od kapitoly s titulem *Voda* si čtenář bude jen marně slibovat podrobnější seznámení s budováním konkrétních velkých vodních děl na území Československa), čtenáři znesnadňuje postizení vzájemné provázanosti mezi těmito dvěma odvětvími, která zde bezpochyby musela fungovat — provázanosti mezi promýšlením socialistického budování a vztahu člověka a přírody v oblasti akademické vědy a v oblasti jeho legislativního uvádění do praxe. V tomto směru jsem rovněž postrádala hlubší zaměření na přijetí stalinského plánu nejvyššími vládními strukturami poválečné Československé republiky. Ačkoliv je v samotné anotaci knihy naznačeno zaštitění plánu Rudolfem Slánským a Josefem Smrkovským, v obsahu knihy se autoři k této skutečnosti vyjadřují jen sporadicky a útržkovitě. Zdá se být nasnadě, že politické procesy, které ukončily kariéru obou zmíněných mužů, musely značným způsobem ovlivnit i postup plánu přetváření přírody. Tvůrci knihy však tuto skutečnost pouze naznačují, aniž by jí věnovali detailnější pozornost. Víme-li, že velké stavby komunismu v Sovětském svazu svou měrou přispívaly k legitimizaci režimu a upevňování Stalina kultu osobnosti,¹ bylo by jistě zajímavé ptát se, jaký vliv měly podobné projekty na nejvyšší vládní garnituru v případě Československa a naopak, zda přešlapy a pády významných osobností politické scény ovlivňovaly vztah vědecké i laické veřejnosti k nákladným a náročným projektům staveb socialismu.

Specifický náhled na vzájemný vztah mezi člověkem a přírodou, kdy člověk vystupuje z role tvůrce životního prostředí a sám se stává objektem, který je skrze

1 Klaus GESTWA, *Die „Stalinschen Großbauten des Kommunismus“*. Sowjetische Technik- und Umweltgeschichte 1948–1967, München 2010.

životní prostředí vytvářen, předkládá kapitola s prostým názvem *Člověk*. Autoři zde otvírají řadu témat, jimiž dokládají následování sovětského vzoru i v této reprezentativní a mobilizační rovině — využívání důmyslných forem propagandy k přesvědčení široké veřejnosti o významu a přínosech přetváření přírody, zdůrazňování potenciálu velkých staveb vytvářet „nového socialistického člověka“, důkazy o tom, že každodenní realita na stavbách socialismu (komunismu) se značně lišila od prezentovaných obrazů apod. Výjimečnou je v kontextu této kapitoly i celé knihy podkapitola *Ocelové srdce republiky* přibližující prostřednictvím exkurzu do výstavby průmyslového ostravského regionu způsob realizace stalinského plánu přetváření přírody na konkrétním příkladu. Ten na jiných místech knihy v obdobném rozsahu bohužel chybí.

Přínosnými jsou i dvě „vsunuté“ tematické kapitoly, z nichž první rozebírá teoretické pozadí tenze mezi myšlenkami marxismu-leninismu a koncepty neomalthusianství, jež po druhé světové válce znovu získaly pozornost především v oblasti demokratického Západu. Druhou samostatnou kapitolu věnovali autoři dobovému nahlížení na mikro- a makroklima a pokusům o jejich ovládnutí ve prospěch lidské společnosti. I když snad oba teoretické exkurzy mohou na čtenáře působit dojmem tříštění již tak velmi specificky strukturovaného textu, přesto účinně napomáhají ukotvení vývoje vztahu mezi člověkem a jeho životním prostředím v širším kontextu dobových ideologií a představ.

Závěrem se nelze nedotknout toho, že nesporný informační a komparační přínos publikace je na mnoha místech snižován ryze formálními nedostatky, s nimiž by se čtenář u edice podobného formátu vůbec neměl setkávat. Kniha je prostoupena celou řadou překlepů, typografických i pravopisných chyb, které pozornějšímu čtenáři rozhodně neusnadňují vstřebávání informacemi nabitého odborného textu. Jako větší prohřešek vůči čtenáři však vnímám nedostatky v poznámkovém aparátu: vícekrát se v textu objevuje nejednoznačný odkaz na citovanou literaturu, případně zdroj, na nějž je odkazováno, není v seznamu užitých pramenů a literatury vůbec uveden.

Přenesení témat jako je přetváření přírody v kontextu stalinských reforem, budování „velkých staveb socialismu (komunismu)“ či vztah mezi člověkem (společností) a přírodou do československého prostředí je nesporným přínosem recenzované publikace, stejně jako analýza těchto témat na základě původních dokumentů české a slovenské provenience a následná komparace výsledků s obdobnými studii vzniklými v zahraničí. Podrobné shrnutí zásad „stalinského plánu přetvoření přírody“ a jeho implementace na československý prostor se může v budoucnu stát dobrým výchozím bodem pro další bádání, třeba již podrobněji zaměřené na některé konkrétní případy přetváření přírody a budování „velkých staveb socialismu“. Dlouhá řada témat v této práci naznačených, avšak hlouběji neprobádaných, k tomu ostatně sama vybízí.